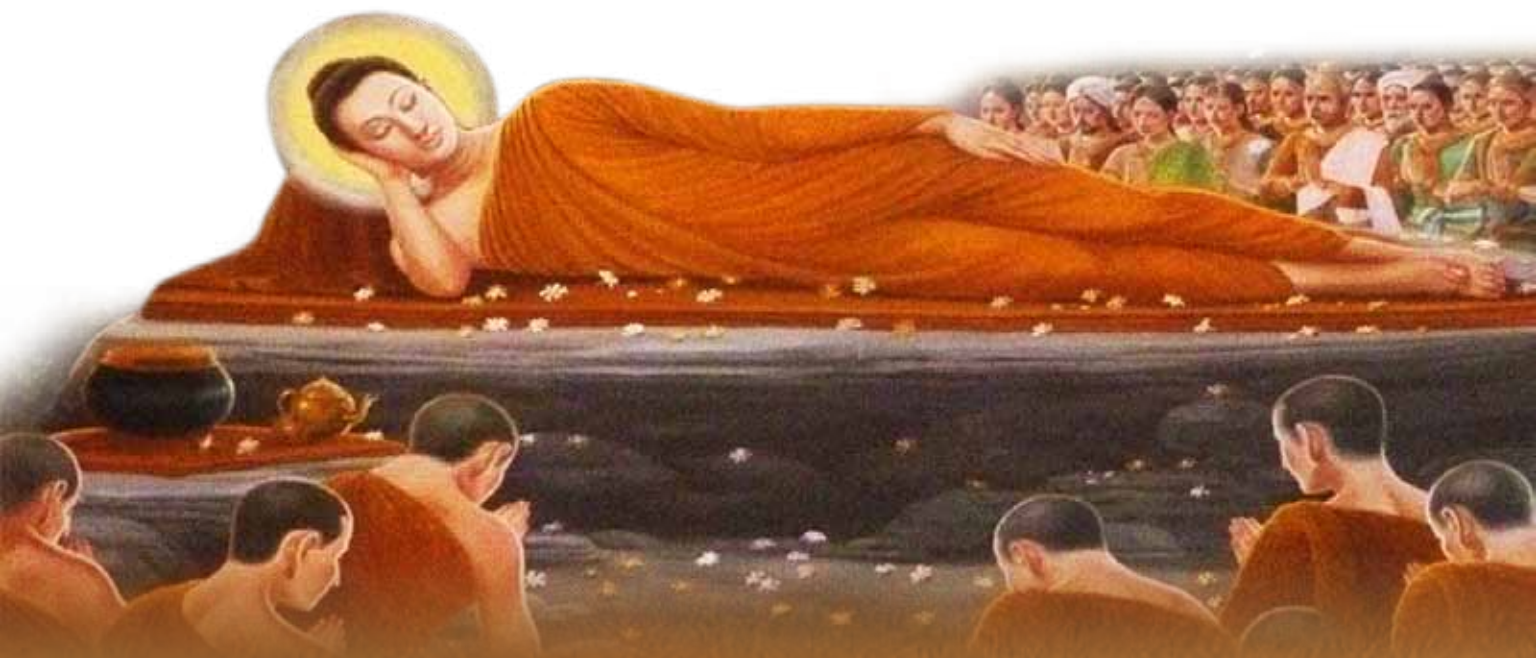

ปุราเภทสูตรตนิทเทศ

อธิบายปุราเภทสูตร
ว่าด้วยก่อนการดับขันธปรินิพพาน

พระสารีบุตรเถระกล่าวอธิบายปุราเภทสูตร
ดังต่อไปนี้

[๘๓] (พระพุทธเนรมิตรทูลถามว่า)

บุคคลมีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว
ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

ว่าด้วยคำถามของพระพุทธนเรมิต

คำว่า มีทัสสนะอย่างไร ในคำว่า บุคคลมีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว อธิบายว่า บุคคลประกอบด้วยทัสสนะอย่างไร คือ มีจุดยืนอย่างไร มีท่าทีอย่างไร มีแนวเทียบอย่างไร รวมความว่า มีทัสสนะอย่างไร

คำว่า มีศีลอย่างไร อธิบายว่า บุคคลประกอบด้วยศีลอย่างไร คือ มีจุดยืนอย่างไร มีท่าทีอย่างไร มีแนวเทียบอย่างไร รวมความว่า มีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร

คำว่า จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว อธิบายว่า จึงตรัสเรียก คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงว่า เป็นผู้สงบแล้ว ระวังแล้ว เย็นแล้ว สงัดแล้ว พระพุทธนเรมิตทูลถามถึงอธิปัญญาด้วยคำว่า มีทัสสนะอย่างไร ทูลถามถึงอธิศีลด้วยคำว่า มีศีลอย่างไร ทูลถามถึงอธิจิตด้วยคำว่า เป็นผู้สงบแล้ว รวมความว่า บุคคลมีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว

คำว่า นรชนนั้น ในคำว่า ข้าแต่พระโคตมะ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชน ... นั้น แก่ข้าพระองค์ เกิด อธิบายว่า ข้าพระองค์ทูลถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ นรชนใด พระพุทธนเรมิตเรียก พระผู้มีพระภาค พุทธเจ้าโดยพระโคตมว่า พระโคตมะ

คำว่า โปรดตรัสบอก อธิบายว่า โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ทรงประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระโคตมะ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชน ... นั้น แก่ข้าพระองค์เกิด

คำว่า ทูลถามแล้ว ในคำว่า ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ... นรชนผู้สูงสุด อธิบายว่า ข้าพระองค์ทูลสอบถาม ทูลถามแล้ว ทูลขอแล้ว ทูลอัญเชิญแล้ว ทูลให้ ทรงประกาศแล้ว

คำว่า นรชนผู้สูงสุด อธิบายว่า นรชนผู้ยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด รวมความว่า ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ... นรชนผู้สูงสุด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธนเรมิตนั้นจึงทูลถามว่า

บุคคลมีทัสสนะอย่างไร มีศีลอย่างไร

จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบแล้ว

ข้าแต่พระโคตมะ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์เกิด

[๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
 ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา
 ไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น
 ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง
 พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและกิฏฐิ(ในส่วนเบื้องปลาย)

คำว่า ภควา

คำว่า ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา อธิบายว่า ก่อนกายแตก ก่อนอัตภาพ
 แตก ก่อนการทิ้งซากศพ ก่อนการขาดชีวิตินทรีย์ พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ปราศจากตัณหา
 แล้ว สละตัณหาได้แล้ว คายตัณหาได้แล้ว ปล่อยตัณหาได้แล้ว ละตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งตัณหาได้แล้ว คือ
 เป็นผู้คลายความกำหนัดแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะได้แล้ว คายราคะได้แล้ว ปล่อยราคะได้แล้ว ละ
 ราคะได้แล้ว สลัดทิ้งราคะได้แล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว มีตนอัน
 ประเสริฐเสวยสุขอยู่

คำว่า พระผู้มีพระภาค เป็นคำกล่าวโดยความเคารพ
 อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายทิฏฐิได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายเสียหงามได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำลายกิเลสได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพได้แล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว
 ชื่อว่าพระผู้มีพระภาค เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ อันสงัด มีเสียงน้อย มี
 เสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีก
 เร้น จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร
 จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา
 จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่า
 พระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ชื่นใจ ไม่ยินดี ไม่ถึงความปลาบปลื้มใจ ด้วยการหัวเราะ การพูดจา การปราศรัย และการเล่นหัวกับมาตุคาม ในครั้งก่อน แม้ด้วยประการอย่างนี้ พระอรหันต์จึงชื่อว่าไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น

คำว่า **เวมขุเณ นุปสงฺเขโย** (ใครๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง) อธิบายว่า ปัจจุบันกาล ตรัสเรียกว่า ส่วนท่ามกลาง พระอรหันต์ปรารถนาปัจจุบันกาล ละตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละตัณหา สลัดทิ้งทิฏฐิได้แล้ว ใครๆ จึงกำหนดไม่ได้ว่าเป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ลังเล เป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส

พระอรหันต์ละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารได้แล้ว ใคร ๆ จึงกำหนดไม่ได้โดยคิดว่า เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ พระอรหันต์นั้นจะพึงกำหนดด้วยเหตุ ปัจจัย และการณินใด เหตุ ปัจจัย และการณินนั้นไม่มี รวมความว่า ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง

ว่าด้วยความมุ่งหวัง ๒ อย่าง

คำว่า นั้น ในคำว่า **ตสฺส นตฺถิ ปุรฺกขตฺติ** (พระอรหันต์ นั้นมิได้มุ่งหวังตัณหาและทิฏฐิ(ในส่วนเบื้องต้น)) ได้แก่ พระอรหันต์ศีลาสพ

คำว่า ความมุ่งหวังตัณหาและทิฏฐิ(ในส่วนเบื้องต้น) ได้แก่ ความมุ่งหวังในส่วนเบื้องต้น ๒ อย่าง คือ (๑) ความมุ่งหวังด้วยอำนาจตัณหาในส่วนเบื้องต้น (๒) ความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิฏฐิในส่วนเบื้องต้น ... นี้ชื่อว่าความมุ่งหวังด้วยอำนาจตัณหาในส่วนเบื้องต้น ... นี้ชื่อว่าความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิฏฐิในส่วนเบื้องต้น

พระอรหันต์นั้นละความมุ่งหวังด้วยอำนาจตัณหาในส่วนเบื้องต้นได้แล้ว สลัดทิ้งความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิฏฐิในส่วนเบื้องต้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความมุ่งหวังด้วยอำนาจตัณหาในส่วนเบื้องต้น สลัดทิ้งความมุ่งหวังด้วยอำนาจทิฏฐิในส่วนเบื้องต้นได้แล้ว พระอรหันต์จึงไม่เกี่ยวข้องมุ่งหวังตัณหาหรือทิฏฐิ คือ ไม่มีตัณหาเป็นธงชัย ไม่มีตัณหาเป็นยอดธง ไม่มีตัณหาเป็นใหญ่ ไม่มีทิฏฐิเป็นธงชัย ไม่มีทิฏฐิเป็นยอดธง ไม่มีทิฏฐิเป็นใหญ่ ไม่ถูกตัณหาหรือทิฏฐิครอบงำเกี่ยวไป รวมความว่า พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังตัณหาและทิฏฐิ(ในส่วนเบื้องต้น)

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปอย่างนี้ ... มีเวทนาอย่างนี้ ... มีสัญญาอย่างนี้ ... มีสังขารอย่างนี้ ... พระอรหันต์ย่อมไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้ พระอรหันต์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี ความมุ่งหวังเบญจขันธ์ในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ตาและรูปที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีตา เช่นนี้ เห็นรูปเช่นนี้ เพราะไม่มีความตั้งใจเช่นนั้นเป็นปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น เมื่อไม่เพลิดเพลินตาและรูปนั้น พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้หูและเสียงที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีหูเช่นนี้ ได้ยินเสียงเช่นนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีจมูกเช่นนี้ ได้กลิ่นเช่นนี้... ในอนาคตกาล เราพึงมีลิ้นเช่นนี้ รุรสเช่นนี้ ... ในอนาคตกาล เราพึงมีกายเช่นนี้ สัมผัสโผฏฐัพพะเช่นนี้ ... ไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ใจและธรรมารมณที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีใจเช่นนี้ ธรรมารมณเช่นนี้ เพราะไม่มีความตั้งใจเช่นนั้นเป็นปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เพลิตเพลินใจและธรรมารมณนั้น เมื่อไม่เพลิตเพลินใจและ ธรรมารมณนั้น พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมไม่ตั้งใจเพื่อให้ได้ภพที่ยังไม่ได้ว่า เราจักเป็นเทพเจ้า หรือเทวดาตนใดตนหนึ่งด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ เพราะการไม่ตั้งใจเช่นนั้นเป็นปัจจัย พระอรหันต์จึงไม่เพลิตเพลินภพนั้น เมื่อไม่เพลิตเพลินภพนั้น พระอรหันต์จึงไม่มีความมุ่งหวังในอนาคตกาล อย่างนี้บ้าง

ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา
 ไม่ติดอยู่กับความเพลิตเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น
 ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง
 พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิวฏฐิ(ในส่วนเบื้องปลาย)

[๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า)

บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง ไม่โอ้อวด
 ไม่คะนอง พุดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน
 เป็นผู้สำรวจมาจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุณี

ว่าด้วยเหตุเกิดความโกรธ ๑๐ อย่าง

คำว่า **อกุโธโธ** (ผู้ไม่โกรธ) ในคำว่า ผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง กล่าวไว้แล้วข้างต้น อนึ่งควรกล่าวถึงความโกรธก่อน ความโกรธ ย่อมเกิดได้เพราะเหตุ ๑๐ อย่าง คือ

๑. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๒. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๓. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๔. ... ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๕. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๖. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๗. ... ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๘. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๙. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๑๐. ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร

ใจปองร้าย มุ่งร้าย ชัดเคื่อง ชุ่นเคื่อง เคื่อง เคื่องมาก เคื่องตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจ
 แค้นเคื่อง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิด
 ประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย
 ความเกรี้ยวกราด ความไม่แถมขึ้นแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความโกรธ

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความโกรธมาก ความโกรธน้อย บางครั้งความโกรธ เพียงทำให้ใจขุ่นมัว ยังไม่
 ถึงกับหน้าเงาหน้าอกก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้หน้าเงาหน้าอก แต่ยังไม่ถึงกับคางสั้นก็มี บางครั้ง
 ความโกรธเพียงทำให้คางสั้น แต่ยังไม่ถึงกับพูดคำหยาบก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้พูดคำหยาบ แต่
 ยังไม่ถึงกับตาขวางมองทิศมองทางก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้ตาขวางมองทิศมองทาง แต่ยังไม่ถึงกับ
 คว่าไม้คว้ามัดก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คว่าไม้คว้ามัด แต่ยังไม่ถึงกับเจียดเนื้อไม้และมัด(ที่ถือ
 ไว้)ก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแค่ทำให้เจียดเนื้อไม้และมัด แต่ยังไม่ถึงกับลงมือฟาดฟันก็มี บางครั้งความ
 โกรธเพียงแต่ฟาดฟัน แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดแผลก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้เกิดบาดแผล
 แต่ยังไม่ถึงกับทำให้กระดูกหักก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้กระดูกหัก แต่ยังไม่ถึงกับทำให้อวัยวะ
 ขาดหลุดไปก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้อวัยวะขาดหลุดไป แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เสียชีวิตก็มี บางครั้ง
 ความโกรธเพียงแต่ทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต แต่ยังไม่ถึงกับทำให้ดำรงอยู่เพื่อฆ่าตนเองก็มี เมื่อใดความโกรธทำให้
 ฆ่าบุคคลอื่นแล้วฆ่าตนเองเสียด้วย เมื่อนั้นความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก ถึงความเป็นสิ่งร้ายแรงอย่างยิ่ง
 ความโกรธนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟ
 คือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่โกรธ บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะละความโกรธได้แล้ว บุคคลชื่อว่าผู้ไม่
 โกรธ เพราะกำหนดรู้วัตถุแห่งความโกรธได้แล้ว บุคคลชื่อว่าผู้ไม่โกรธ เพราะตัดเหตุแห่งความโกรธได้แล้ว
 รวมความว่า ผู้ไม่โกรธ

ว่าด้วยผู้ไม่สะดุ้ง

คำว่า **อสนุนตาสี** (ไม่สะดุ้ง) อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ สะดุ้ง หวาดเสียว หวั่น
 หวาด เหยย่อมสะดุ้ง หวาดเสียว หวั่นหวาด กลัว ถึงความสะดุ้งว่า เราไม่ได้ตระกูล ไม่ได้หมู่คณะ ไม่ได้
 อาวาส ไม่ได้ลาภ ไม่ได้ยศ ไม่ได้สรรเสริญ ไม่ได้สุข ไม่ได้จีวร ไม่ได้บิณฑบาต ไม่ได้เสนาสนะ ไม่ได้
 คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือไม่ได้ผู้พยาบาลเวลาเจ็บป่วย ย่อมสะดุ้ง หวาดเสียว หวั่นหวาด กลัว ถึงความ
 สะดุ้งว่า เราเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียงปรากฏ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นหวาด เหยย่อมไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่
 หวั่นหวาด ไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งว่า เราไม่ได้ตระกูล ไม่ได้หมู่คณะ ไม่ได้อาวาส ไม่ได้ลาภ ไม่ได้ยศ ไม่
 ได้สรรเสริญ ไม่ได้สุข ไม่ได้จีวร ไม่ได้บิณฑบาต ไม่ได้เสนาสนะ ไม่ได้คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือไม่ได้ผู้
 พยาบาลเวลาเจ็บป่วย ย่อมไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นหวาด ไม่กลัว ไม่ถึงความสะดุ้งว่า เราเป็นผู้ไม่มี
 ชื่อเสียงปรากฏ รวมความว่า ผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง

ว่าด้วยผู้ไม่โอ้อวด

คำว่า **อวิกตติ** (ไม่โอ้อวด) ไม่คะนอง อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อวด เป็นผู้โอ้อวด เรื่อยอ่อมอวด โอ้อวดว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มีรูปร่างบ้าง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษาบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิทยฐานะบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้คงแก่เรียนบ้าง สมบูรณ์ด้วยปฏิภาณบ้าง สมบูรณ์ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวมาแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโภคสมบัติมากบ้าง เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และศิลาณปัจฉัยเภสัชบริวารบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสาณัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัณญานาสัญญาตนสมาบัติบ้าง ภิกษุนี้ย่อมไม่อวด ไม่โอ้อวด อย่างนี้ คือ เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับความอวด ความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ผู้ไม่โอ้อวด

ว่าด้วยผู้ไม่คะนอง

คำว่า ความคะนอง ในคำว่า **อกุฏกุโจ** (ผู้ไม่คะนอง) อธิบายว่า ความคะนองมือ ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองเท้า ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองมือและเท้า ก็ชื่อว่าความคะนอง ความสำคัญในสิ่งไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่า ไม่ควร ความสำคัญในวิกาลว่าเป็นกาล ความสำคัญในกาลว่าเป็นวิกาล ความสำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความคะนอง กิริยาที่คะนอง ภาวะที่คะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่านเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความคะนอง

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ

(๑) เพราะทำ

(๒) เพราะไม่ทำความคะนอง

ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างไร

คือ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า เราทำแต่กายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต ... เราทำแต่วจีทุจริต ไม่ทำวจีสุจริต ... เราทำแต่มนทุจริต ไม่ทำมนสุจริต ... เราทำแต่ปาณาติบาต ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต ... เราทำแต่อกุศลนาทาน ไม่ทำความงดเว้นจากอกุศลนาทาน ... เราทำแต่กาเมสุมิจฉาจาร ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ... เราทำแต่มุสาวาท ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท ... เราทำแต่ปิสฺสูณาวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากปิสฺสูณาวาจา ... เราทำแต่ผรุสฺสูณาวาจา ไม่ทำความงดเว้น

จากพรสุวาจา ... เราทำแต่สัมผัปปลาปะ ไม่ทำความงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ ... เราทำแต่อภิขณา ไม่ทำอนภิขณา ... เราทำแต่พยาบาท ไม่ทำอัพยาบาท ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า เราทำแต่มีจฉาทิฏฐิ ไม่ทำสัมมาทิฏฐิ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า เรามิได้รักษาศีลให้บริบูรณ์ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า เราไม่สำรวมในอินทรียทั้ง ๖ ... ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ... ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ ... ไม่หมั่นประกอบสติสัมปชัญญะ ... ไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ... ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔ ... ไม่เจริญอิทธิบาท ๔ ... ไม่เจริญอินทรีย ๕ ... ไม่เจริญพละ ๕ ... ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ... ไม่เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ... ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ... ไม่ละสมุทัย ... ไม่เจริญมรรค เราไม่ทำนโรธให้ประจักษ์แจ้ง ความคะนองนี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่คะนอง รวมความว่า ผู้ไม่ไอ้วอดไม่คะนอง

ว่าด้วยปัญญาเรียกว่า มันทา

คำว่า **มนตภาณิ** (ผู้พูดด้วยปัญญา) ไม่ฟุ้งซ่าน อธิบายว่า ปัญญาตรัสเรียกว่า มันทา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ มีวิเคราะห์ว่า ผู้ใดกำหนดกล่าววาจาด้วยปัญญา แม้พูดมาก แม้ก่ล่าวมาก แม้แสดงมาก แม้ชี้แจงมาก ก็ไม่กล่าวถ้อยคำที่เป็นเรื่องพูดชั่ว กล่าวชั่ว เจรจาชั่ว ปราศร้ายชั่ว เล่าเรื่องชั่ว ฉะนั้น ผู้นั้น จึงชื่อว่าผู้พูดด้วยปัญญา

ความฟุ้งซ่าน ในคำว่า อนุทุโธโต (ไม่ฟุ้งซ่าน) เป็นอย่างไร

คือ ความฟุ้งซ่าน ความไม่สงบแห่งจิต ใจกวัดแกว่ง ความคิดวกวน นี้ตรัสเรียกว่า ความฟุ้งซ่าน

ความฟุ้งซ่านนี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้ อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ฟุ้งซ่าน รวมความว่า ผู้พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน

ว่าด้วยการสำรวมวาจา

คำว่า **ส เว วาจาโยโต มุณี** (บุคคล... เป็นผู้สำรวมวาจานั้นแล ชื่อว่าเป็นมุณี) อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือเป็นคนพูดจริง ตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลก ละวาจาສ່ອສ່ອຍ เว้นขาดจากวาจาສ່ອສ່ອຍได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมาณคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบได้แล้ว วาจาใด ไรโทษ สบายหู น่ารัก จับใจ แบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้น มีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ประกอบด้วยวจีสัจจ ๔ กล่าววาจาปราศจากโทษ ๔ สถาน เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว

ออกแล้ว สัตตออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับเดรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่

ภิกษุย่อมนกล่าวกถาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. ย่อมกล่าวอับปิจฉกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตญญูสิกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปวิเวกกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงบกายใจ)
๔. อสังสัคคกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
๕. วิริยารัมภกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
๖. สीलกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมာธิกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตตติกถา(ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)
๑๐. วิมุตตติญาณทัสสนกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ ความเห็นใน

ภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์)

ย่อมกล่าวสติปัญญานกถา สัมมปธานกถา อิทธิบาทกถา อินทริยกถา พลกถา โพชฌงคกถา มัคคกถา ผลกถา นิพพานกถา

คำว่า ผู้สำรวจมัจจา ได้แก่ ผู้สำรวจ เครื่องครัด คู่มครอง ปกปัก รักษา สังวร สงบ

คำว่า มุณี อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตุตถายได้แล้ว ชื่อว่ามุณี รวมความว่า บุคคล ... เป็นผู้สำรวจมัจจานั่นแล ชื่อว่าเป็นมุณี ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง ไม่ไอ้อวด

ไม่คะนอง พุดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน

เป็นผู้สำรวจมัจจา นั่นแล ชื่อว่าเป็นมุณี

[๘๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต

ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย

ย่อมไม่ถูกนำไปในทิฏฐิทั้งหลาย

ว่าด้วยผู้ไม่มีตัณหา

คำว่า **นिरาสตติ อนาคเต** (บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต) อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า เครื่องเหนี่ยวรั้ง คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ... อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ ตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ดำเนินตามความเพิลิตเพลินในรูปว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีรูปร่างนี้ ... พึงมีเวทนาอย่างนี้ ... พึงมีสัญญาอย่างนี้ ... พึงมีสังขารอย่างนี้ ย่อมไม่ดำเนินตามความเพิลิตเพลินในวิญญาณว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้ จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ตาและรูปที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีตาเช่นนี้ เห็นรูปเช่นนี้ เพราะมีการไม่ตั้งจิตเป็นปัจจัย เขาจึงไม่เพิลิตเพลินตาและรูปนั้น เมื่อไม่เพิลิตเพลินตาและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง ... ในอนาคตกาล ขอเราพึงมีหูเช่นนี้ ได้ยินเสียงเช่นนี้ บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ใจและธรรมารมณที่ยังไม่ได้ว่า ในอนาคตกาล เราพึงมีใจเช่นนี้ รู้ธรรมารมณเช่นนี้ เพราะไม่มีความตั้งจิตเป็นปัจจัย เขาจึงไม่เพิลิตเพลินใจและธรรมารมณนั้น เมื่อไม่เพิลิตเพลินใจและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อให้ได้ภพที่ยังไม่ได้ว่า เราจักเป็นเทพ หรือเทวดาตนใดตนหนึ่งด้วยศีลวัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ เพราะมีการไม่ตั้งจิตเป็นปัจจัย เขาจึงไม่เพิลิตเพลินภพนั้น เมื่อไม่เพิลิตเพลินภพนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยผู้ไม่เศร้าโศก

คำว่า **อดิต์ นานุโสจติ** (ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว) อธิบายว่า ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่แปรผันไป หรือเมื่อสิ่งนั้นแปรผันไปแล้วก็ไม่เศร้าโศก คือ ไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า ตาของเราแปรผันไป ไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า หูของเรา ... จมูกของเรา ... ลิ้นของเรา ... กายของเรา ... รูปของเรา ... เสียงของเรา ... กลิ่นของเรา ... รสของเรา ... โผฏฐัพพะของเรา ... ตระกูลของเรา ... จีวรของเรา ... หม่อมคณะของเรา ... อาวาสของเรา ... ลามภของเรา ... ยศของเรา ... สรรเสริญของเรา ... สุขของเรา ... บิณฑบาตของเรา ... เสนาสนะของเรา ... คิลานปัจจัยเภสัชบริขารของเรา ... มารดาของเรา ... บิดาของเรา ... พี่ชายน้องชายของเรา ... พี่สาวน้องสาวของเรา ... บุตรของเรา ... ธิดาของเรา ... มิตรและอำมาตย์ของเรา ... ญาติของเรา ผู้ร่วมสายโลหิตของเราแปรผันไป ดังนี้ รวมความว่า ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ว่าด้วยผัสสะ

คำว่า **วิเวกทสสี ผสเสสุ** (ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย) อธิบายว่า

คำว่า **ผัสสะ** ได้แก่ จักขุสัมผัส ส्रोตสัมผัส มานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส อิวจนสัมผัส ปฏิมสัมผัส สุขเวทนียสัมผัส ทุกขเวทนียสัมผัส อทุกขมสุขเวทนียสัมผัส ผัสสะที่เป็นกุศล ผัสสะที่เป็นอกุศล ผัสสะที่เป็นอัพยาภฤต ผัสสะที่เป็นกามาวจร ผัสสะที่เป็นรูปาวจร ผัสสะที่เป็นอรูปาวจร สุกญุตผัสสะ อนิมิตตผัสสะ อับปณิหิตผัสสะ ผัสสะที่เป็นโลกิยะ ผัสสะที่เป็นโลกุตตระ ผัสสะที่เป็นอดีต ผัสสะที่เป็นอนาคต ผัสสะที่เป็นปัจจุบัน ผัสสะ ความถูกต้อง กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้องเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ผัสสะ

คำว่า ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย อธิบายว่า บุคคลเห็นจักขุสัมผัสว่า ว่างจากตน จากธรรมที่เนื่องในตน จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความสืบต่อ หรือจากธรรมที่ไม่แปรผัน เห็นส्रोตสัมผัส ... มาน

สัมผัส ... ชิวหาสัมผัส ... กายสัมผัส ... มโนสัมผัส ... อธิวจนสัมผัส ... ปฏิขสัมผัส ... สุขเวทนียผัสสะ ...
 ทุกขเวทนียผัสสะ ... อทุกขมสุขเวทนียผัสสะ ... ผัสสะที่เป็นกุศล ... ผัสสะที่เป็นอกุศล ... ผัสสะที่เป็นอภัยก
 ฤต ... ผัสสะที่เป็นกามาวจร ... ผัสสะที่เป็นรูปาวจร ... ผัสสะที่เป็นอรูปาวจร ... ผัสสะที่เป็นโลกิยะ ... เห็น
 ผัสสะที่เป็นโลกุตตระว่า ว่างจากตน จากธรรมที่เนื่องในตน จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความสืบ
 ต่อ หรือจากธรรมที่ไม่แปรผัน

อีกนัยหนึ่ง บุคคลเห็นผัสสะที่เป็นอดีตว่า ว่างจากผัสสะที่เป็นอนาคตและผัสสะที่เป็นปัจจุบัน เห็น
 ผัสสะที่เป็นอนาคตว่า ว่างจากผัสสะที่เป็นอดีตและผัสสะที่เป็นปัจจุบัน เห็นผัสสะที่เป็นปัจจุบันว่า ว่างจาก
 ผัสสะที่เป็นอดีตและผัสสะที่เป็นอนาคต

อีกนัยหนึ่ง บุคคลเห็นผัสสะที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ ปฏิสังยุตด้วยสุญญตธรรมว่า
 ว่างจากราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มกฺขะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สารัมภะ
 มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุก
 สถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุสลลาภิสังขารทุกประเภท ด้วยประการอย่างนี้ รวมความว่า ผู้เห็นวิเวก
 ในผัสสะทั้งหลาย

คำว่า **ทิวฺฐิสฺสุ จ น นียติ** (ย่อไม่ถูกนำไปในทิวฺฐิตั้งหลาย) อธิบายว่า ทิวฺฐิ ๖๒ บุคคลนั้นละได้แล้ว
 ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นย่อ
 ไม่ไป ไม่ออก ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไปด้วยทิวฺฐิ บุคคลนั้นจึงไม่กลับถือ ไม่หวนกลับมาสู่ทิวฺฐินั้นว่าเป็นสาระ
 อีก รวมความว่า ย่อมไม่ถูกนำไปในทิวฺฐิตั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต
 ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย
 ย่อมไม่ถูกนำไปในทิวฺฐิตั้งหลาย

[๘๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)
 บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง ไม่ทะเยอทะยาน
 ไม่ตระหนี่ ไม่คะนอง ไม่เป็นที่นารังเกียจ
 และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาเสื่อมเสีย

ว่าด้วยผู้หลีกเร้น

คำว่า **ปติสฺสโน** (บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น) ในคำว่า บุคคลเป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง อธิบายว่า ชื่อว่า
 เป็นผู้หลีกเร้น เพราะละราคะได้แล้ว ... เพราะละโทสะได้แล้ว ... เพราะละโมหะได้แล้ว ... เพราะละโภคะ ...
 อุปนาหะ ... มกฺขะ ... ปฬาสะ ... อิสสา ... มัจฉริยะ ... ชื่อว่าเป็นผู้หลีกเร้น เพราะละอกุสลลาภิสังขารทุก
 ประเภทได้แล้ว สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้หลีกเร้น เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอัสมิ
 มานะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี
 เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้หลีกเร้น เป็นอย่างไร รวมความว่า เป็นผู้หลีกเร้น

ว่าด้วยความหลอกลวง ๓ อย่าง

คำว่า **อกุหโก** (ไม่หลอกลวง) ได้แก่ ความหลอกลวง ๓ อย่าง คือ

๑. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย
๒. ความหลอกลวงเกี่ยวกับอริยาบถ
๓. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเสียเปรียบ

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย เป็นอย่างไร

คือ คหบดีในโลกนี้ ย่อมนิมนต์ภิกษุ ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ภิกษุนั้น มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ มีความต้องการจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร

เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้น จึงบอกคหบดี จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอพูดอย่างนี้ว่า จีวรที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรเที่ยวเลือกเก็บผ้าเก่าจากป่าช้า กองหยากเยื่อ หรือร้านตลาด เอามาทำสังฆาฏิใช้ จึงจะเป็นการเหมาะสม บิณฑบาตที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยก้อนข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข้ง โดยการเที่ยวแสวงหา จึงจะเป็นการเหมาะสม เสนาสนะที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรอยู่ที่โคนไม้ อยู่ที่ป่าช้า หรืออยู่กลางแจ้ง จึงจะเป็นการเหมาะสม คิลานปัจจัยเภสัชบริขารที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรทำยาด้วยน้ำมูตรเน่า หรือขึ้นลูกสมอ จึงจะเป็นการเหมาะสม

เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้นนั้น เธอจึงครองจีวรเศร้าหมอง ฉันทบิณฑบาตเศร้าหมอง ใช้สอย เสนาสนะขอมช่อ ใช้คิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ คหบดีทั้งหลายรู้จักภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า สมณะรูปนี้ มีความปรารถนาน้อย สันโดษ สงบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารถนาความเพียร มีวาตะกำจัดขัดเกลากิเลสนิมนต์เธอให้รับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากยิ่งขึ้น เธอจึงพูดอย่างนี้ว่า เพราะพรึงพร้อมด้วยเหตุ ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก คือ เพราะพรึงพร้อมด้วยศรัทธา ... เพราะพรึงพร้อมด้วยไทยธรรม ... เพราะพรึงพร้อมด้วยพระทักษิณบุคคัล กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก ท่านทั้งหลายมีศรัทธาน้อย ไทยธรรมนี้ก็มิอยู่พร้อม ทั้งอาตมภาพก็เป็นปฏิคาหก ถ้าอาตมภาพไม่รับ พวกท่านก็จักเสื่อมจากบุญไปเสีย อาตมภาพมิได้มีความต้องการด้วยปัจจัยนี้ แต่จักรับเพื่ออนุเคราะห์พวกท่าน เพราะอาศัยเหตุนี้ เธอจึงรับจีวรมากมาย รับบิณฑบาตมากมาย รับเสนาสนะมากมาย รับคิลานปัจจัยเภสัชบริขารมากมาย การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นี้ชื่อว่าความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย

ความหลอกลวงเกี่ยวกับอริยาบถ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้ จึงสำรวจการเดิน สำรวจการยืน สำรวจการนั่ง สำรวจการนอน ตั้งสติเดิน ตั้งสติยืน ตั้งสตินั่ง ตั้งสตินอน ทำที่เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิเดิน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิยืน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินั่ง เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินอน เป็นเหมือนภิกษุเจริญฌานอวดต่อหน้า การตั้งท่า การวางท่า การดำรงมั่นอริยาบถ การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกลวงเกี่ยวกับอริยาบถ

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้ จึงกล่าววาจาอิงอริยธรรม คือพูดว่า ภิกษุผู้ทรงจีวร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ผู้ใช้บาตร ... ใช้ภาชนะโลหะ ... ใช้ธมกรก ... ใช้ผ้ากรองน้ำ ... ใช้ลูกกุญแจ ... ใช้รองเท้า ... ใช้ประคตเอน ... ใช้สายโยกบาตร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะ มีศักดิ์ใหญ่ พูดว่า ภิกษุผู้มีอุปชฌาย์ระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ มีอาจารย์ระดับนี้ ... มีผู้ร่วมอุปชฌาย์ระดับนี้ ... มีผู้ร่วมอาจารย์ระดับนี้ ... มีมิตร ... มีพรรคพวก ... มีคนที่คบหากัน ... มีสหayaระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ พูดว่า ภิกษุผู้อยู่ในวิหารมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ... อยู่ในเรือนมีหลังคาदानเดียวมีรูปแบบอย่างนี้ ... อยู่ในปราสาท ... อยู่ในเรือนโล้น ... อยู่ในถ้ำ ... อยู่ในที่หลีกเร้น ... อยู่ในกุฎี ... อยู่ในเรือนยอด ... อยู่ที่ป้อม ... อยู่ในโรงกลม ... อยู่ในเรือนพัก ... อยู่ในเรือนรับรอง ... อยู่ในมณฑป ... อยู่ที่โคนไม้ มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้วางหน้าเฉยเมย ทำหน้านิ้วคิ้วขมวด โทกหลอกลวง ปลิ้นปล้อน ตลบตะแลง เป็นผู้ได้รับยกย่องด้วยการวางหน้าว่า สมณะที่ไว้हारสมบัติ อันมีอยู่เห็นปานนี้ ภิกษุนั้น ย่อมกล่าวถ้อยคำเช่นนั้น อันเกี่ยวเนื่องด้วยโลกุตตรธรรมและสุญญตนิพพาน อันลึกซึ้ง เร้นลับ ละเอียดอ่อน ปิดบังการทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวง เห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

ความหลอกลวง ๓ อย่าง ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่หลอกลวง รวมความว่า เป็นผู้หลีกเร้น ไม่หลอกลวง

คำว่า **อปีหาลุ** (ไม่ทะเยอทะยาน) อธิบายว่า ตัณฑาตรัสเรียกว่า ความทะเยอทะยาน คือ ความกำหนด ความกำหนดหนัก ... อภิชณา อกุศลมูลคือโลภะ

ตัณฑาคือความทะเยอทะยานนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ทะเยอทะยาน ผู้นั้นไม่มุ่งหมาย ไม่ต้องการได้ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหวัง รูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ลาก ... ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัตถุภพ ... อสัตถุภพ ... เหนวสัตถุภพ ... เหนวสัตถุภพ ... เอกโวการภพ ... จตุโวการภพ ... ปัญจโวการภพ ... อดีต ... อนาคต ... ปัจจุบัน ... ไม่มุ่งหมาย ไม่ต้องการได้ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหวังรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า ผู้ไม่ทะเยอทะยาน

ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

คำว่า **อมจจรี** (ไม่ตระหนี่) ได้แก่ มัจจริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจจริยะ
๒. กุลมัจจริยะ

๓. ลาภมัจฉริยะ ๔. วัฒนมัจฉริยะ
๕. อัมมมัจฉริยะ

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว ความที่จิตเจ็บบร้อน(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นธกัถิ ความตระหนี่ธาคูถิ ความตระหนี่อายตนะถิ ความมุ่งแต่จะได้อะไรดี นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่ ความตระหนี่นี้บุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ตระหนี่ รวมความว่า ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ตระหนี่

ว่าด้วยความคะนอง ๓ อย่าง

คำว่า **อปุคฺคพฺโภ** (ไม่คะนอง) อธิบายว่าคำว่า ความคะนอง ได้แก่ ความคะนอง ๓ อย่าง คือ

๑. ความคะนองทางกาย ๒. ความคะนองทางวาจา
๓. ความคะนองทางใจ

ความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็แสดงความคะนองทางกาย อยู่ในหมู่คณะ ... อยู่ในศาลาโรงฉัน ... อยู่ในเรือนไฟ ... อยู่ที่ท่าหน้า ... กำลังเข้าสู่ส้วกบ้าน ... เข้าสู่ส้วกบ้านแล้ว ก็แสดงความคะนองทางกาย

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ก็ไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขน พุดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะก็ไม่ทำความยำเกรง เมื่อภิกษุ เถระไม่สวมรองเท้า เดินจงกรมอยู่ ก็สวมรองเท้าเดินจงกรม เมื่อภิกษุเถระเดินจงกรมบนลานจงกรมต่ำ ก็เดินจงกรมบนลานจงกรมสูง เมื่อภิกษุเถระเดินจงกรมบนพื้นดิน ก็เดินจงกรมบนลานจงกรม ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขน พุดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในศาลาโรงฉันแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในศาลาโรงฉัน ก็ไม่ทำความยำเกรง นั่งแทรกภิกษุเถระบ้าง นั่งกีดกันอาสนะภิกษุนวาระบ้าง ยืนเบียดเสียดบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง นั่งคลุมศีรษะบ้าง ยืนพุดบ้าง แกว่งแขนพุดบ้าง ภิกษุอยู่ในศาลาโรงฉันแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในเรือนไฟไม่ทำความยำเกรง ยืนเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง นั่งเบียดเสียดบ้าง ยืนบังหน้าบ้าง นั่งบังหน้าบ้าง นั่งบนอาสนะสูงบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วใส่พื้นบ้าง ไม่บอกก่อนแล้วปิดประตูบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในเรือนไฟแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ที่ทำหน้าที่แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ที่ทำหน้าที่ไม่ทำความยำเกรง ลงเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง ลงข้างหน้าบ้าง อาบเบียดเสียดบ้าง อาบข้างหน้าบ้าง อาบเหนือหน้าบ้าง ขึ้นเบียดเสียดบ้าง ขึ้นข้างหน้าบ้าง ขึ้นเหนือหน้าบ้าง ภิกษุอยู่ที่ทำหน้าที่แสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ กำลังเข้าสู่ละแวกบ้าน ไม่ทำความยำเกรง เดินเบียดเสียดภิกษุเถระบ้าง เดินข้างหน้าบ้าง เดินแซงขึ้นหน้าภิกษุเถระบ้าง ภิกษุกำลังเข้าสู่ละแวกบ้านแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว เมื่อเขาบอกว่า ขออย่าเข้าไปครับท่าน ก็ยังเข้าไป เมื่อเขาบอกว่า อย่ายืนครับท่าน ก็ยังยืนขึ้น เมื่อเขาบอกว่า ขออย่านั่งครับท่าน ก็ยังนั่งลง เข้าไปสู่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ยืนในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง นั่งในที่ที่เป็นโอกาสไม่สมควรบ้าง ผลุนผลันเข้าไปในห้องเล็กที่ซ่อนเร้นปิดของตระกูลบ้าง ในห้องที่กุลสตรี กุลธิดา สะไภ้ของตระกูล กุมาริ์ของตระกูลนั่งอยู่บ้าง ลูบศิระเด็กเล่นบ้าง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางกาย เป็นอย่างนี้ นี่ชื่อว่า ความคะนองทางกาย

ความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจาบ้าง อยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง เข้าสู่ละแวกบ้านแล้วแสดงความคะนองทางวาจาบ้าง

ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่สงฆ์ไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้งภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชนาปัญหา สวดปาติโมกข์แก่ภิกษุที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้

ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อยู่ในหมู่คณะไม่ทำความยำเกรง ไม่เรียนแจ้งภิกษุเถระหรือไม่ได้รับอาราธนา ก็แสดงธรรม วิสัชนาปัญหาแก่ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง แสดงธรรม วิสัชนาปัญหา แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาที่อยู่ในอาราม ยืนพูดบ้าง แกว่งแขนพูดบ้าง ภิกษุอยู่ในหมู่คณะแสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้

ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เข้าสู่ละแวกบ้านแล้ว พูดกับสตรีหรือเด็กหญิงอย่างนี้ว่า แม่หนูชื่อนี้ นามสกุลนี้ มีอะไรบ้างละ ข้าวต้มมีไหม ข้าวสวยมีไหม ของขบเคี้ยวมีบ้างไหม พวกอาตมาจักตีมีอะไร จักฉันทอะไร จักเคี้ยวอะไร มีอะไรบ้าง หรือพวกเธอจักถวายอะไรแก่อาตมาบ้างละ พูดพร่ำเพ้อไป การพูดพล่าม

การพูดเพื่อ การพูดเพื่อเจ้า การพูดพว้าเพื่อ กิริยาที่พูดพว้าเพื่อ ภาวะที่พูดพว้าเพื่อ เห็นปานนี้ ภิกษุเข้าสู่
 ละแวกบ้านแล้ว แสดงความคะนองทางวาจา เป็นอย่างนี้ นี่ชื่อว่าความคะนองทางวาจา

ความคะนองทางใจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีใจออกบวชจากตระกูลสูง ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับภิกษุผู้ออกบวช
 จากตระกูลสูง มีใจออกบวชจากตระกูลใหญ่ ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับภิกษุผู้ออกบวชจากตระกูลใหญ่ มีใจ
 ออกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติมาก ... มีใจออกบวชจากตระกูลที่มีโภคสมบัติยิ่งใหญ่ ... มีใจเป็นผู้ทรงจำ
 พระสูตร ... มีใจเป็นผู้ทรงจำพระวินัย ... มีใจเป็นพระธรรมกถึก ... มีใจเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้
 เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้นั่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีใจเป็น
 ผู้เทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้ถือการนั่งเป็น
 วัตร ... มีใจเป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร ... มีใจเป็นผู้ได้ปฐมฌานก็มีจิตวางตัวเช่น
 เดียวกับภิกษุผู้ได้ปฐมฌาน ... มีใจเป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ

ก็มีจิตวางตัวเช่นเดียวกับภิกษุผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ นี่ชื่อว่าความคะนองทางใจ

ความคะนอง ๓ อย่างนี้ ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่
 ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่คะนอง รวมความว่า ผู้ไม่คะนอง

ว่าด้วยผู้นำรังเกียจและไม่นำรังเกียจ

คำว่า **อเชคฺคุโ** (ไม่เป็นที่นำรังเกียจ) ได้แก่ บุคคลผู้นำรังเกียจก็มี บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจก็มี

บุคคลผู้นำรังเกียจ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล ถือความชั่วเป็นเรื่องธรรมดา มีความประพฤติไม่สะอาดที่
 นึกถึงได้ด้วยความนำรังเกียจ มีกิจการที่ปกปิด มีได้เป็นสมณะก็ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ มีได้ประพฤติ
 พรหมจรรย์ก็ปฏิญญาว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนหน้าภายใน มีใจชุ่มชอกด้วยความกำหนด เป็นดุจขยะ
 นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เขาเป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความแค้นเคือง ถูกใครว่าหน่อยก็ขัดใจ โกรธเคือง
 พยาบาท มุ่งร้าย ทำความโกรธ ความแค้นเคือง และความไม่ยินดีให้ปรากฏเสมอ นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้
 นำรังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เขาเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ ลบหลู่ ดีเสมอ ริษยา ตระหนี่ โอ้อวด หลอกลวง กระด้าง
 ถือตัว มีความอยากที่เลวทราม มีความเห็นผิด ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ถือรั้น เปลี่ยนความคิด
 เห็นยาก นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้นำรังเกียจ

บุคคลผู้ไม่นำรังเกียจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร
 มองเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้ตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่นำ
 รังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เธอเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้นเคือง แม้ถูกใครว่ากล่าวมากมาย ก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยาบาท ไม่มุ่งร้าย ไม่ทำความโกรธ ความแค้นเคือง และความไม่ยินดีให้ปรากฏ นีตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่น่ารังเกียจ

อีกนัยหนึ่ง เธอเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ลบหลู่ ไม่ตีเสมอ ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ไม่โอ้อวด ไม่หลอกลวง ไม่แข็งกระด้าง ไม่ถือตัว ไม่มีความอยากที่เลวทราม ไม่มีความเห็นผิด ไม่ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ไม่ถือมั่น เปลี่ยนความคิดเห็นง่าย นีตรัสเรียกว่า บุคคลผู้ไม่น่ารังเกียจ พระอริยบุคคลทุกประเภท รวมทั้งภิกษุสามเณร เป็นบุคคลผู้ไม่น่ารังเกียจ รวมความว่า ผู้ไม่คะนอง ไม่เป็นที่น่ารังเกียจ

ว่าด้วยผู้มีวาจาส่อเสียด

คำว่า **เปสุณฺเยเย จ โน ยฺโต** (และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด) อธิบายว่า

คำว่า ความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีวาจาส่อเสียด ฟังจากข้างนี้ แล้วไปบอกคนข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไปบอกคนข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ด้วยวิธีนี้ ก็ทำคนที่สามัคคีให้แตกแยก หรือสนับสนุนผู้ที่แตกแยกกันแล้ว ขอแบ่งพวกแบ่งเหล่า ยินดีการแบ่งพวกแบ่งเหล่า สนุกกับการแบ่งพวกแบ่งเหล่า พุดแต่เรื่องก่อให้เกิดการแบ่งพวกแบ่งเหล่า นีตรัสเรียกว่า ความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด

อีกนัยหนึ่ง บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก
๒. ด้วยประสงค์ให้เขาแตกกัน

บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยความประสงค์ให้ตนเป็นที่รักด้วยคิดว่า เราจักเป็นที่รักเป็นที่พอใจ เป็นที่คุ้นเคย เป็นที่สนิทสนม เป็นที่ดีใจของผู้นั้น บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์ให้ตนเป็นที่รัก เป็นอย่างไร

บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์จะทำให้เขาแตกกันเป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยคิดว่า ทำอย่างไร ชนเหล่านี้พึงเป็น คนแปลกแยก แตกต่าง เป็นพรรคเป็นเหล่า เป็น ๒ พวกเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ฝัก ๒ ฝ่าย แตกแยก ไม่ปรองดองกัน อยู่ลำบาก ไม่สบาย บุคคลย่อมนำวาจาส่อเสียดเข้าไปด้วยประสงค์จะให้เขาแตกกัน เป็นอย่างไร

วาจาส่อเสียดนี้ ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ชื่อว่าไม่ประกอบ คือ ไม่เกี่ยวข้อง ไม่ชวนชวายเป็นผู้มีความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด รวมความว่า และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลเป็นผู้หลักเร้น ไม่หลอกลวง ไม่ทะเยอทะยาน

ไม่ตระหนี่ ไม่คะนอง ไม่เป็นที่น่ารังเกียจ

และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด

[๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้ไม่ยินดีในสิ่งน่ายินดี
ไม่ประกอบในความดูหมิ่น ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ
ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด

ว่าด้วยกามคุณ ๕

คำว่า **สาดิเยสุ อนสุสาวี** (ไม่ยินดีในสิ่งน่ายินดี) อธิบายว่า กามคุณ ๕ ตรัสเรียกว่า สิ่งน่ายินดี เพราะเหตุไร กามคุณ ๕ จึงตรัสเรียกว่า สิ่งน่ายินดี เพราะโดยส่วนมาก เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการ ยินดี ปรรณหา มุ่งหมาย มุ่งหวังกามคุณ ๕ เพราะเหตุนั้น กามคุณ ๕ จึงตรัสเรียกว่า สิ่งน่ายินดี

สิ่งที่น่ายินดีคือตัณหาที่ชนเหล่าใดยังละไม่ได้ รูปตัณหาก็ย่อมไหล หลังไหล ชานไป เป็นไปทางตา ของชนเหล่านั้น สัทตตัณหาย่อมไหล... ทางหู ... คันธตัณหาย่อมไหล... ทางจมูก ... รสตัณหาย่อมไหล... ทางลิ้น ... โผฏฐัพพตัณหาย่อมไหล... ทางกาย ... อัมมตัณหาก็ย่อมไหล หลังไหล ชานไป เป็นไป ทางมโน วิญญานของชนเหล่านั้น

สิ่งน่ายินดีคือตัณหาที่ชนเหล่าใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รูปตัณหา ย่อมไม่ไหล ไม่หลังไหล ไม่ชานไป ไม่เป็นไปทางตาของชนเหล่านั้น สัทตตัณหา ย่อมไม่ไหล... ทางหู ... คันธตัณหาย่อมไม่ไหล... ทางจมูก ... รสตัณหาย่อมไม่ไหล... ทางลิ้น ... โผฏฐัพพตัณหาย่อมไม่ไหล... ทางกาย ... อัมมตัณหาย่อมไม่ไหล ไม่หลังไหล ไม่ชานไป ไม่เป็นไป ทางมโนวิญญานของชนเหล่านั้น รวมความว่า ไม่ยินดีในสิ่งน่ายินดี

ว่าด้วยความดูหมิ่น

คำว่า **อติมานะ จ โน ยุโต** (ไม่ประกอบในความดูหมิ่น) อธิบายว่า ความดูหมิ่น เป็นอย่างไร คือ คนบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นผู้อื่นเพราะชาติบ้าง เพราะโคตรบ้าง ... เพราะเรื่องอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุจธง ความเห่อเหิม ความที่ต้องการเชิดชูตนเป็นดุจธงเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความดูหมิ่น ความดูหมิ่นนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นชื่อว่า ไม่ประกอบ คือ ไม่เกี่ยวข้อง ไม่ชวนชววย ไม่พัวพันในความดูหมิ่น รวมความว่า ไม่ประกอบในความดูหมิ่น

ว่าด้วยความละเอียดอ่อน

คำว่า **สญฺโห** (ละเอีย ยดอ่อน) อธิบายว่า ชื่อว่าละเอียดอ่อน เพราะประกอบด้วยกายกรรมอันละเอียดอ่อน ... วชิกรรมอันละเอียดอ่อน ... มโนกรรมอันละเอียดอ่อน ... สติปัญญาอันละเอียดอ่อน ... สัมมัปปธานอันละเอียดอ่อน ... อิทธิบาทอันละเอียดอ่อน ... อินทรีย์อันละเอียดอ่อน ... พละอันละเอียดอ่อน ... โพชฌงค์อันละเอียดอ่อน ชื่อว่าละเอียดอ่อน เพราะประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ อันละเอียดอ่อน

ว่าด้วยผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก

คำว่า ปฏิภาณวา (มีปฏิภาณ) อธิบายว่า บุคคลผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ
๒. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริพุกฉา
๓. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ได้เล่าเรียนพระพุทธรพจน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัပ္พุตธรรม เวทลละ ญาณ(ความรู้) ของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการเล่าเรียน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริพุกฉา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้เป็นผู้ไต่สวนในประโยชน์ของตน ในความหมายที่ควรรู้ ในลักษณะในเหตุ ในฐานะและอฐานะ ญาณของเขาย่อมแจ่มแจ้งเพราะการไต่สวนนั้น บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริพุกฉา

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ได้บรรลุสติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภทา ๔ อภิญญา ๖ บุคคลนั้นรู้เหตุ รู้ผล รู้เหตุรู้ผล เมื่อรู้เหตุ เหตุก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้ผล ผลก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้เหตุรู้ผล เหตุรู้ผลก็แจ่มแจ้ง ญาณในเหตุ ผล และเหตุรู้ผล ทั้ง ๓ เหล่านี้ ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภทา ผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็น เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปฏิภาณปฏิสัมภทานี้ บุคคลนั้นตรัสเรียกว่าผู้มีปฏิภาณ

ผู้ใดไม่มีปริยัติ ไม่มีปริพุกฉา ไม่มีอริคม ญาณอะไรเล่าจักแจ่มแจ้งแก่เขาได้ รวมความว่า ละเอียดย่อ น มีปฏิภาณ

ว่าด้วยรู้ธรรมแล้วไม่ต้องเชื่อใครอีก

คำว่า น สทุโธ (ไม่ต้องเชื่อใคร) ในคำว่า ไม่ต้องเชื่อใคร ไม่ต้องคลายกำหนด อธิบายว่า ธรรมที่ตนรู้อย่าง เห็นจริงด้วยตนเองแล้ว บุคคลไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหมก็ตาม คือ ธรรมที่ตนรู้อย่าง เห็นจริงด้วยตนเองแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง บุคคลนั้นไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหมก็ตาม คือธรรมที่ตนรู้อย่าง เห็นจริงด้วยตนเองแล้วว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี ... เพราะชาติเป็นปัจจัยชรามณะจึงมี ... เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ... เพราะชาติดับ ชรามณะจึงดับ ... นี้ทุกข์ ... นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ... เหล่านี้อาสวะ ... นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา ... ธรรมเหล่านี้ควรรู้แจ้ง ... ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษและการสลัดออกแห่งผัสสาตนะ ๖ ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งอุปาทานชั้น ๕ ... เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งมหาภูตรูป ๔ ... สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา บุคคลนั้นไม่ต้องเชื่อใคร ๆ อื่น ไม่ว่าจะป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหมก็ตาม

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สารีบุตร เธอเชื่อใหม่ว่า สัทธินทรีย์ ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้
 มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด ... วิริยินทรีย์ ...
 สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญาธิริย ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมต
 ธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ข้าพระองค์ไม่จำเป็นต้องดำเนินไปด้วยความ
 เชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเลย ว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญาธิริย ที่บุคคล
 เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ ชนเหล่าใด ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชน
 เหล่านั้น พึงต้องถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ... ปัญญาธิริย ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มาก
 แล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ข้อนี้ ชนเหล่าใดรู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้น ย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความ
 แคลงใจในข้อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญาธิริย ที่บุคคลเจริญ
 แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตธรรมเป็นที่สุด

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ข้าพระองค์รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัส ด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์
 ไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ...
 ปัญญาธิริย ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า
 มีอมตธรรมเป็นที่สุด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดีละ ดีละ สารีบุตร ข้อนี้ ชนเหล่าใด ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง
 มิได้สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้น พึงต้องดำเนินไปด้วยความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ...
 ปัญญาธิริย ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มี
 อมตธรรม เป็นที่สุด

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภชาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่า)

นรชนใดผู้ไม่ต้องเชื่อใคร

รู้จักนิพพานที่ปัจฉิมอะไรปรุงแต่งไม่ได้

ตรอยต่อแห่งการเกิดใหม่

ทำลายโอกาสแห่งการท่องเที่ยวไปในสงสาร

คลายความหวังแล้ว นรชนนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด

ว่าด้วยผู้ไม่คลายกำหนด

คำว่า **น วิรชชติ** (ไม่ต้องคลายกำหนด) อธิบายว่า พาลปุถุชนทั้งหมดย่อมกำหนด พระเสขะ ๗
 จำพวก รวมทั้งกัลยาณปุถุชน ย่อมคลายกำหนด พระอรหันต์ย่อมไม่กำหนด จึงไม่ต้องคลายกำหนด พระ
 อรหันต์ชื่อว่าผู้ตวันเพราะหมดสิ้นราคะแล้ว เพราะหมดสิ้นโทสะแล้ว เพราะหมดสิ้นโมหะแล้ว ท่านอยู่
 ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ... พระอรหันต์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็
 ไม่มีอีก รวมความว่า ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ไม่ยินดีในสิ่งน่ายินดี
ไม่ประกอบในความดูหมิ่น ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ
ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนด

[๘๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)
บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ
ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ ไม่เดือดดาล
และไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา

ว่าด้วยศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

คำว่า **ลาภกมฺยา น ลิกฺขติ** (บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ) ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ อธิบายว่า บุคคลศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอคิดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้ จึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอคิดต่อไปว่า ท่านผู้มีอายุนี้เป็นผู้ทรงจำพระสูตร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอหวังลาภ จึงเล่าเรียนพระสูตร เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอคิดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้ จึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอมีความคิดต่อไปว่า ท่านผู้มีอายุนี้เป็นผู้ทรงจำพระวินัย ... ผู้ทรงจำพระอภิธรรม เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอมุ่งหวังลาภ จึงเล่าเรียน ... พระอภิธรรม เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นภิกษุได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้มีอายุนี้จึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอมีความคิดต่อไปว่า ท่านผู้มีอายุนี้ เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ... เป็นผู้มุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ... เป็นผู้ตัดฉันทอาหารมือหลังเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เธอมุ่งหวังลาภ จึงเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นต้นเหตุ เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มิได้มุ่งหวังลาภ เล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย เล่าเรียนพระอภิธรรม เพื่อประโยชน์ในการฝึกตน เพื่อประโยชน์แก่ความสงบของตน เพื่อประโยชน์ในการทำตนให้ดับเย็น (ปรินิพพาน) มิใช่เพราะลาภเป็นเหตุ มิใช่เพราะลาภเป็นปัจจัย มิใช่เพราะลาภเป็นต้นเหตุ มิใช่เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุไม่มุ่งหวังลาภ เพียงอาศัยความปรารถนาน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลากิเลส ความสงัด ความเป็นผู้ต้องการกุศลนี้โดยเฉพาะเท่านั้น จึงเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ... เป็นผู้ห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ... เป็นผู้ตอาหารมื้อหลังเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ... เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร มิใช่เพราะลาภเป็นเหตุ มิใช่เพราะลาภเป็นปัจจัย มิใช่เพราะลาภเป็นต้นเหตุ มิใช่เพราะมุ่งหวังการเกิดลาภโดยเฉพาะ บุคคลชื่อว่าไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

ว่าด้วยโกรธเพราะการไม่ได้

คำว่า **อลาภะ จ น กุปฺปติ** (ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ) อธิบายว่า ภิกษุโกรธเพราะไม่ได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ยังโกรธ คือ แค้น เคือง ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏว่า เราไม่ได้ตระกูล หมู่คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือผู้พยาบาลยามอาพาธ เราไม่มีชื่อเสียงที่คนรู้จัก บุคคลชื่อว่าโกรธเพราะไม่ได้ลาภ เป็นอย่างนี้

ภิกษุไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่โกรธ คือ ไม่แค้น ไม่เคือง ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏว่า เราไม่ได้ตระกูล หมู่คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือผู้พยาบาลยามอาพาธ เราไม่มีชื่อเสียงที่คนรู้จัก บุคคลชื่อว่าไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ

ว่าด้วยการไม่เดือดดาล

คำว่า เตือดตล ในคำว่า **อวิรุฑฺโธ** (ไม่เดือดดาล) ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขัดเคือง ชุ่นเคือง แค้น เคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความเดือดดาล ความเดือดดาลนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้ไม่เดือดดาล

ว่าด้วยการไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา

ตมฺหยา รเสสุ นานุกิขฺมฺติ (ไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา) คำว่า ตัณหา ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภจฺจูปฺพตัณหา อัมมตัณหา

คำว่า รส ได้แก่ รสจากราก รสจากลำต้น รสจากเปลือก รสจากใบ รสจากดอก รสจากผล รสเปรี้ยว รสหวาน รสขม รสเผ็ด รสเค็ม รสปร่า รสเผื่อน รสฝาด รสอโรย รสไม่อโรย รสเย็น รสร้อน สมณพราหมณ์บางพวก ยินดีในรส สมณพราหมณ์เหล่านั้นเที่ยวแสวงหารสเลิศด้วยปลายลิ้น ได้รสเปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสไม่เปรี้ยว ได้รสไม่เปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว ได้รสหวานแล้วก็แสวงหารสไม่หวาน ได้รสไม่หวานแล้วก็แสวงหารสหวาน ได้รสขมแล้วก็แสวงหารสไม่ขม ได้รสไม่ขมแล้วก็แสวงหารสขม ได้รสเผ็ดแล้วก็แสวงหารสไม่เผ็ด ได้รสไม่เผ็ดแล้วก็แสวงหารสเผ็ด ได้รสเค็มแล้วก็แสวงหารสไม่เค็ม ได้รสไม่เค็มแล้วก็แสวงหารสเค็ม ได้รสปร่าแล้วก็แสวงหารสไม่ปร่า ได้รสไม่ปร่าแล้วก็แสวงหารสปร่า ได้รสเปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสฝาด ได้รสฝาดแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว ได้รสอโรยแล้วก็แสวงหารสไม่อโรย ได้รสไม่อโรยแล้วก็แสวงหารสอโรย ได้ของเย็นแล้วก็แสวงหาของร้อน ได้ของร้อนแล้วก็แสวงหาของเย็น สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้รสใด ๆ แล้วก็ยินดีด้วยรสนั้น ๆ ยังแสวงหารสอื่น ๆ ต่อไปอีก เป็นผู้กำหนด ยินดี ติดใจ สยบหมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในรสที่ชอบใจ ตัณหาในรสนี้ภิกษุใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุนั้นพิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตบแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระวังความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์อย่างเดียวเท่านั้น ด้วยมโนการว่า เราจักบำบัตเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้

คนหาผลเพียงเพื่อปลูกเนื้อเยื่อ หยอดเพลลาเพียงเพื่อจะขนภาระไป หรือกินอาหารที่ปรุงจากเนื้อบุตรเพียงเพื่อจะเดินทางออกจากทางกันดารให้พ้นเท่านั้น ฉนฺโต ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตบแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระวังความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์เท่านั้น ด้วยมโนการว่า เราจักบำบัตเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหาในรส เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับตัณหาในรสแล้ว มิใช่เป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่เดือดดาล และไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ

ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ ไม่เดือดดาล

และไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา

[๙๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา

ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา ในโลก
กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น

ว่าด้วยอุเบกขามือองค์ ๖

คำว่า **อุเบกขโก** (บุคคลเป็นผู้วางเฉย) ในคำว่า บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ อธิบายว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขามือองค์ ๖ เห็นรูปทางตาแล้ว ก็ไม่ตึงใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงทางหู ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณฺ์ทางใจแล้ว ก็ไม่ตึงใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ตึงใจ ไม่ยินดีรูปที่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความกำหนัด ภายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ทั้งเห็นรูปที่ไม่ชอบใจ ทางตาแล้วก็ไม่เสียใจ ไม่โกรธ ไม่หดหู่ ไม่พยายบาท ภายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ได้ยินเสียงทางหูแล้ว ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณฺ์ทางใจแล้ว ก็ไม่ตึงใจ ไม่ยินดีอารมณฺ์ที่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความกำหนัดขึ้น ภายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ทั้งรู้ธรรมารมณฺ์ที่ไม่น่าชอบใจทางใจแล้ว ก็ไม่เสียใจ ไม่โกรธ ไม่หดหู่ ไม่พยายบาท ภายของเขาตั้งมั่น จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

เห็นรูปทางตาแล้ว ภายของเขาก็ตั้งมั่นในรูปที่ชอบใจและไม่ชอบใจ จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ฟังเสียงทางหูแล้ว ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณฺ์ทางใจแล้ว ก็มีกายตั้งมั่นในธรรมารมณฺ์ทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ จิตก็ตั้งมั่น ดำรงดีอยู่ภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

เห็นรูปทางตาแล้ว ก็ไม่กำหนดในรูปที่ชวนให้กำหนด ไม่ขัดเคืองในรูปที่ชวนให้ขัดเคือง ไม่หลงในรูปที่ชวนให้หลง ไม่โกรธในรูปที่ชวนให้โกรธ ไม่เศร้าหมองในรูปที่ชวนให้เศร้าหมอง ไม่มัวเมาในรูปที่ชวนให้มัวเมา ได้ยินเสียงทางหู ... ดมกลิ่นทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย ... รู้ธรรมารมณฺ์ทางใจแล้ว ก็ไม่กำหนดในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้กำหนด ไม่ขัดเคืองในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้ขัดเคือง ไม่หลงในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้หลง ไม่โกรธในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้โกรธ ไม่เศร้าหมองในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้เศร้าหมอง ไม่มัวเมาในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้มัวเมา เมื่อเห็น ก็เป็นเพียงเห็น เมื่อได้ยิน ก็เป็นเพียงได้ยิน เมื่อรับรู้ กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ก็เป็นเพียงรับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณฺ์ ก็เป็นเพียงรู้แจ้ง ไม่ติดในรูปที่เห็น ไม่ติดในเสียงที่ได้ยิน ไม่ติดในกลิ่น ไม่ติดในรส ไม่ติดในสัมผัสที่รับรู้ ไม่ติดในธรรมารมณฺ์ที่รู้แจ้งแล้ว ไม่มีตัณหา ไม่มีใจประทุษร้าย ตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัย ไม่พัวพัน พ้นขาด ไม่เกี่ยวข้องในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โณภูฏัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณฺ์ที่รู้แจ้ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่

พระอรหันต์ก็มีตา เห็นรูปทางตา แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนัดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีหู ได้ยินเสียงทางหู แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนัดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีจมูก ได้กลิ่นทางจมูก แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนัดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีลิ้น ลิ้มรสทางลิ้น แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนัดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีกายถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย แต่พระอรหันต์ไม่มี

ความกำหนดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว พระอรหันต์ก็มีใจ รู้ธรรมารมณฺ์ทางใจ แต่พระอรหันต์ไม่มีความกำหนดเพราะพอใจ พระอรหันต์จึงมีจิตหลุดพ้นดีแล้ว

ตาชอบรูป ยินดีในรูป ชื่นชมในรูป พระอรหันต์ฝึก คຸ່มครอง รักษาสำรวมตา และแสดงธรรมเพื่อสำรวมตานั้น หูชอบเสียง ... จมูกชอบกลิ่น ... ลิ้นชอบรส ... กายชอบโผฏฐัพพะ ... ใจชอบธรรมารมณฺ์ ยินดีในธรรมารมณฺ์ ชื่นชมในธรรมารมณฺ์ พระอรหันต์ฝึก คຸ່มครอง รักษา สำรวมใจ และแสดงธรรมเพื่อสำรวมใจนั้น

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม

พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว

ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้ว ซึ่งอดกลั้นต่อคำล่วงเกินได้ ประเสริฐสุด

ม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่

ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว ประเสริฐ

แต่คนที่ฝึกหัดแล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น

เพราะใครก็ไปถึงนิพพานอันเป็นทิศที่ไม่เคยไป

ด้วยยานพาหนะเหล่านั้นไม่ได้ เหมือนบุคคลผู้ฝึกแล้ว

มีตนฝึกหัดแล้วอย่างดี ไปถึงได้

พระอรหันต์ทั้งหลาย หลุดพ้นจากภพใหม่แล้ว

บรรลุถึงภูมิที่ฝึกแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวในมานะทั้งหลาย

ท่านเป็นผู้ชนะแล้วในโลก

ผู้ใดอบรมอินทรีย์แล้วในโลกทั้งปวง ทั้งภายในและภายนอก

ผู้นั้นเป็นผู้อบรมแล้ว ฝึกดีแล้ว รู้ชัดทั้งโลกนี้และปรโลก

รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น

คำว่า **สทา สโต** (บุคคลเป็นผู้มีสติอยู่ ทุกเมื่อ) อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยังยืน ... ปัจฉิมวัย

คำว่า มีสติ อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ รวมความว่า บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **น โลก มนุญเต สมํ** (ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ... ในโลก) อธิบายว่า ไม่ให้เกิดความถือตัว เพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเป็นผู้เสมอเขา รวมความว่า ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ... ในโลก

คำว่า **น วิเสสี น นิเจโย** (ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา) อธิบายว่า ไม่ให้เกิดความดูหมิ่น เพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา ไม่ให้เกิดความถือตัว เพราะชาติ เพราะโคตร ... หรือเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราด้อยกว่าเขา รวมความว่า ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา

ว่าด้วยกิเลสหนา ๗ อย่าง

คำว่า บุคคลนั้น ในคำว่า **ตสฺส โน สนฺติ อสฺส ทา** (กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น) ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **อสฺส ทา** (กิเลสหนา) ได้แก่ กิเลสหนา ๗ อย่าง คือ

๑. กิเลสหนาคือราคะ	๒. กิเลสหนาคือโทสะ
๓. กิเลสหนาคือโมหะ	๔. กิเลสหนาคือมานะ
๕. กิเลสหนาคือทิฏฐิ	๖. กิเลสหนาคือกิเลส
๗. กิเลสหนาคือกรรม	

กิเลสหนาเหล่านั้นไม่มี ไม่มีอยู่ คือ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้แก่พระอรหันตนั้น คือ กิเลสหนาเหล่านั้น พระอรหันตละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ

ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา

ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา ในโลก

กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น

[๙๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ

บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

ว่าด้วยที่อาศัย

คำว่า บุคคลใด ในคำว่า **ยสฺส นิสฺสยนา นตฺถิ** (บุคคลใดไม่มีที่อาศัย) ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **นิสฺสยนา** (ที่อาศัย) ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ

บุคคลนั้นละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สละทั้งความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา สละทั้งความอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว บุคคลใด ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งที่อาศัย คือ ที่อาศัยนั้น บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

คำว่า รู้แล้ว ในคำว่า **ยถา อมฺมํ อนิสฺสิตํ** (รู้ธรรมแล้วไม่อาศัย) อธิบายว่า รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... รู้แล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

คำว่า **อนิสฺสิตํ** (ไม่อาศัย) ได้แก่ ความอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) ความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความอาศัยด้วยอำนาจทัญญู ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความอาศัยด้วยอำนาจทัญญู บุคคลนั้นละความอาศัยด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความอาศัยด้วยอำนาจทัญญูได้แล้ว ไม่อาศัยตา ... ไม่อาศัยหู ... ไม่อาศัยจมูก ... ไม่อาศัยลิ้น ... ไม่อาศัยกาย ... ไม่อาศัยใจ ... คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมารมณ์ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นรส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า รู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

ว่าด้วยตัณหา

คำว่า ตัณหา ในคำว่า **ภวาย วิภวาย วา ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ** (ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ) ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา อัมมตัณหา

คำว่า บุคคลใด ได้แก่ พระอรหันตชีนาสพ

คำว่า ในภพ ได้แก่ ในภวทัญญู

คำว่า ในวิภพ ได้แก่ ในวิภวทัญญู

คำว่า ในภพ ได้แก่ ในสัสสตทัญญู

คำว่า ในวิภพ ได้แก่ ในอจเจททัญญู

คำว่า ในภพ อธิบายว่า ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในความบังเกิดของอัตภาพต่อไป

ตัณหาไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้นับแต่บุคคลใด คือ ตัณหาอันนั้น บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลใดไม่มีที่อาศัย

ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ

บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้วไม่อาศัย

[๙๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายว่า

เป็นผู้เข้าไปสงบ บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด
ข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาได้แล้ว

คำว่า **ตัม พุริมิ อุปสนโตติ** (เราเรียกบุคคลนั้น... เป็นผู้เข้าไปสงบ) อธิบายว่า เราเรียกบุคคลนั้น คือ
พูด บอก แสดง ชี้แจง บุคคลนั้นว่า เป็นผู้สงบ เข้าไปสงบ สงบเย็น คือ ดับแล้ว ระวังแล้ว รวมความว่า
เราเรียกบุคคลนั้น... เป็นผู้เข้าไปสงบ

คำว่า **กาเมสุ อนเปกฺขินี** ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย อธิบายว่า

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม...

เหล่านี้ เรียกว่าวัตถุกาม ... เหล่านี้ เรียกว่ากิเลสกาม

บุคคลกำหนดรู้วัตถุกามแล้ว ละ คือ ละเว้น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลส
กาม ชื่อว่าไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย ได้แก่ เป็นผู้คลายกามแล้ว สละกามแล้ว คายกามแล้ว ปล่อยกามแล้ว
ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว คือ เป็นผู้คลายความกำหนัดแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะ
แล้ว สละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว ในกามทั้งหลาย เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว
มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลาย

ว่าด้วยกิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง

คำว่า **คนฺธา** (กิเลสเครื่องร้อยรัด) ในคำว่า **คนฺธา ตสฺส น วิชฺชนตี** (บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อย
รัด) อธิบายว่า กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา
๒. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท
๓. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส
๔. กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือความถือมั่นว่านี่เท่านั้นจริง

ความกำหนัดในทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา

ความอาฆาต ความไม่พอใจในวาทะของผู้อื่น ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท

ความยึดมั่นศีล วัตร หรือศีลวัตรของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส

ทิวฐิของตน ชื่อว่ากิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออหังสัจจาภินเวส

คำว่า บุคคลนั้น ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด อธิบายว่า บุคคลนั้นไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่ง
กิเลสเครื่องร้อยรัด คือ กิเลสเครื่องร้อยรัดบุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว
ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

ว่าด้วยตัณหาที่มีชื่อต่างๆ

คำว่า **อตรึ โส วิสตัดฺกิ**. (บุคคลนั้น... ข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาได้แล้ว) อธิบายว่า ตัณหา ตรัส
เรียกว่า วิสัจจิกา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ... อภิชฌา อกุศลมูล คือโลภะ

คำว่า **วิสัทธิกา** อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะมีความหมายอย่างไร

ตัณหาชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะชานไป ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะแผ่ไป ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะกระจายไป ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะไม่สม่ำเสมอ ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะครอบงำ ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะสะท้อนไป ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะมีรากเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะมีผลเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะเป็นตัวการให้บริโภคลิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้นชานไป แผ่ไป ขยายไปในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ตระกูล ... หมู่คณะ ... อาวาส ... ชานไป แผ่ไป ขยายไปในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า ตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกา

คำว่า บุคคลนั้นข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาได้แล้ว อธิบายว่า บุคคลนั้นข้ามได้แล้ว คือ ข้ามไปได้แล้ว ข้ามพ้นแล้ว ก้าวล่วงแล้ว ล่วงเลยแล้วซึ่งตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกา นี้ รวมความว่า บุคคลนั้นข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายว่า
เป็นผู้เข้าไปสงบ บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด
ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาได้แล้ว

[๙๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลนั้นไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน
ทิวภูมิมืดตา หรือทิวภูมิมืดตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น

ว่าด้วยบุตรเป็นต้น

คำว่า ไม่ ในคำว่า **น ตสฺส ปุตฺตา ปสฺว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิขฺขติ** (บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน) เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า บุคคลนั้น ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า บุตร ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรเกิดจากตน	๒. บุตรเกิดในเขต
๓. บุตรที่เขาให้	๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

คำว่า สัตว์เลี้ยง ได้แก่ แพะ แกะ ไก่ สุนัข ช้าง โค ม้า และลา

คำว่า นาไร่ ได้แก่ นาข้าวสาสี นาข้าวเจ้า ไร่ถั่วเขียว ไร่ถั่วราชมาศ นาข้าวเหนียว นาข้าวละมาน ไร่
งา

คำว่า ที่ดิน ได้แก่ ที่ปลูกเรือน ที่สร้างยุงฉาง ที่หน้าเรือน ที่หลังเรือน ที่สวน ที่อยู่

คำว่า บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน อธิบายว่า บุคคลนั้นไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ซึ่งความยึดถือว่ามีบุตร ความยึดถือว่ามีสัตว์เลี้ยง ความยึดถือว่ามีนาไร่ ความยึดถือว่ามีที่ดิน คือ ความยึดถือว่ามีบุตรเป็นต้น เขาละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้ อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน

ว่าด้วยทิวฐิ

คำว่า ทิวฐิว่ามีอิตตา ในคำว่า **อิตตา วาปี นิตตา วา น ตสฺมี อุปลพฺกติ** (ทิวฐิว่ามีอิตตา หรือ ทิวฐิว่าไม่มีอิตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น) ได้แก่ ไม่มีสัตสสตทิวฐิ

คำว่า ทิวฐิว่าไม่มีอิตตา ได้แก่ ไม่มีอุจเจททิวฐิ

คำว่า ทิวฐิว่ามีอิตตา ได้แก่ ไม่มีสิ่งที่ยึดถือ

คำว่า ทิวฐิว่าไม่มีอิตตา ได้แก่ ไม่มีสิ่งที่พึงปล่อยวาง อธิบายว่า สิ่งที่ยึดถือไม่มีแก่บุคคลใด สิ่งที่พึงปล่อยวางก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น สิ่งที่พึงปล่อยวางไม่มีแก่บุคคลใด สิ่งที่ยึดถือก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้นผู้เป็นพระอรหันต์ ก้าวพ้นการยึดถือ และการปล่อยวางแล้ว ล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมแล้ว บุคคลนั้นอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพติจรณธรรมแล้ว ... บุคคลนั้น ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่ไม่มีอีก รวมความว่า ทิวฐิว่ามีอิตตา หรือทิวฐิว่าไม่มีอิตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลนั้น ไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นาไร่และที่ดิน

ทิวฐิว่ามีอิตตา หรือทิวฐิว่าไม่มีอิตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น

[๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์

พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด

โทษนั้นไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย

เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย

คำว่า เหล่าปุถุชน ในคำว่า **เยน นํ วชฺชํ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา** (เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด) อธิบายว่า ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

ชื่อว่าปุถุชน เพราะให้กิเลสหยาบเกิดขึ้น ชื่อว่าปุถุชน เพราะมีสักกายทิวฐิ อันหนาแน่นยังละไม่ได้ ชื่อว่าปุถุชน เพราะปฏิญญาต่อหน้าศาสดาหลายองค์ ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกคติทุกอย่างร้อยรัดไว้มาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะปรุงแต่งอภิสังขารต่าง ๆ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกโอชะกิเลสต่าง ๆ เป็นอันมากพัดพาไป ชื่อว่าปุถุชน เพราะเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกความเร่าร้อนต่าง ๆ เป็นอันมากแผดเผา ชื่อว่าปุถุชน เพราะกำหนด ยินดี ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกามคุณ ๕ เป็นอันมาก ชื่อว่าปุถุชน เพราะถูกนิรณัน ๕ เป็นอันมาก หุ้มห่อ โอบล้อม ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบัง

คำว่า สมณะ ได้แก่ คนพวกหนึ่ง เป็นผู้เข้าถึง สมบูรณ์ด้วยการบวชภายนอกศาสนา

คำว่า พราหมณ์ ได้แก่ คนพวกหนึ่ง ผู้อ้างตัวว่าเป็นผู้เจริญ

คำว่า เหล่าปุถุชน หรือสมณพราหมณ์พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด อธิบายว่า เหล่าปุถุชน พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิวฐิ อุทัจจะ วิจิกจจา อนุสัย ใด ๆ ว่า เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ลังเล หรือเป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส

บุคคลนั้นละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะละอภิสังขารได้แล้ว เหล่าปุถุชน ฟังกล่าวหาบุคคลนั้น โดยคติใดว่า เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บุคคลนั้น ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการณ ที่จะให้ปุถุชนเป็นต้นกล่าวหา พุดถึง เอ่ยถึง แสดงถึง ชี้แจงถึงได้เลย รวมความว่า เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด

ว่าด้วยการเชิดชู ๒ อย่าง

คำว่า บุคคลนั้น ในคำว่า **ติ ตสฺส อปุรกฺขติ** (โทษนั้นไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย) ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ปุเรกฺขารา** (เชิดชู) อธิบายว่า การเชิดชู ๒ อย่าง คือ

๑. การเชิดชูด้วยอำนาจตณหา
๒. การเชิดชูด้วยอำนาจทิวญฺญี ...

นี่ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจตณหา ... นี่ชื่อว่าการเชิดชูด้วยอำนาจทิวญฺญี

บุคคลนั้นละการเชิดชูด้วยอำนาจตณหาได้แล้ว สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทิวญฺญีได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละการเชิดชูด้วยอำนาจตณหา สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจทิวญฺญีได้แล้ว บุคคลนั้นจึงไม่เกี่ยวเชิดชูตณหาหรือทิวญฺญีไว้ คือ ไม่มีตณหาเป็นธงชัย ไม่มีตณหาเป็นยอดธง ไม่มีตณหาเป็นใหญ่ ไม่มีทิวญฺญีเป็นธงชัย ไม่มีทิวญฺญีเป็นยอดธง ไม่มีทิวญฺญีเป็นใหญ่ ไม่ได้ถูกตณหาหรือทิวญฺญีครอบงำเกี่ยวไป รวมความว่า โทษนั้น ไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย

ว่าด้วยการไม่หวั่นไหวในวาทะทั้งหลาย

คำว่า เพราะฉะนั้น ในคำว่า **ตสฺมา วาเทสุ เนชติ** (เพราะฉะนั้น บุคคลจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย) อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณ นั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุ นั้น บุคคลนั้นยอมไม่หวั่นไหว คือ ไม่โยก ไมโคลง ไม่กระเพื่อม ไม่สั่น ไม่สะท้าน ไม่สะเทือน ในเพราะวาทะ คือ ในเพราะการว่าร้าย นินทา ตีเตียน ไม่สรรเสริญ ไม่ยกย่องความดี รวมความว่า เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เหล่าปุถุชนหรือสมณพราหมณ์

ฟังกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษใด

โทษนั้นไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย

เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย

[๙๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลผู้เป็นมุณี เป็นผู้คลายความยินดี

ไม่ตระหนี่ ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา

ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด

ว่าด้วยการเป็นผู้คลายความยินดี

คำว่า **วิตเคโร** (เป็นผู้คลายความยินดี) อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความยินดี คือ ความกำหนด ความกำหนดหนัก ... อภิชณา อกุศลมูลคือโลภะ

ความยินดีนั้น บุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้ อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ผู้คลายความยินดี คือ ผู้นั้นไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นในรูป ... ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ เป็นผู้คลายความยินดีแล้ว คือ ปราศจากความยินดีแล้ว สละความยินดีแล้ว คายความยินดีแล้ว ปล่อยความยินดี ละความยินดีแล้ว สลัดทิ้งความยินดีแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า เป็นผู้คลายความยินดี

ว่าด้วยการเป็นผู้ไม่ตระหนี่

คำว่า **อมัจจรี** (ไม่ตระหนี่) อธิบายว่า

คำว่า ความตระหนี่ ได้แก่ มัจจริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. อาวาสมัจจริยะ
๒. กุลมัจจริยะ
๓. ลาภมัจจริยะ
๔. วัฒนมัจจริยะ
๕. อัมมมัจจริยะ

ความตระหนี่ ... ความมุ่งแต่จะให้เห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

ความตระหนี่นั้นบุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้ อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว บุคคลนั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่ตระหนี่ รวมความว่า เป็นผู้คลายความยินดี ไม่ตระหนี่

ว่าด้วยการเป็นผู้ไม่มีมานะ ๓

คำว่า มุณี ในคำว่า **น อุตฺเสสุ วทเต มุณี. น สเมสุ น โอมเสสุ** (บุคคลผู้เป็นมุณี ... ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเล็กกว่าเขา ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา) อธิบายว่า ญาณ ท่าน เรียกว่า โมนะ ... ผู้ก้าวล่วงกิเลสเป็นเครื่องช้องและตัดขาดจตุตถายได้แล้ว ชื่อว่ามุณี

บุคคลผู้เป็นมุณีย่อมไม่กล่าว คือ ไม่พูด ไม่บอก ไม่แสดง ไม่ชี้แจงว่า เราเล็กกว่าเขา เราเสมอเขา หรือเราด้อยกว่าเขา รวมความว่า บุคคลผู้เป็นมุณี ... ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเล็กกว่าเขา ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

ว่าด้วยการกำหนด ๒ อย่าง

คำว่า **กပ္ปิ เนติ** (ย่อมไม่ถึงความกำหนด) อธิบายว่า

คำว่า ความกำหนด ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ

๑. ความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา
๒. ความกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ ...

นี่ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ... นี่ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ

บุคคลนั้นละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทั้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิได้แล้ว จึงไม่ถึง คือ ไม่เข้าถึง ไม่เข้าไปถึง ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา หรือความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ รวมความว่า ย่อมไม่ถึงความกำหนด

คำว่า **อกပ္ปิโย** (เป็นผู้ไม่มีความกำหนด) อธิบายว่า

คำว่า ความกำหนด ได้แก่ ความกำหนด ๒ อย่าง คือ

๑. ความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา

๒. ความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ ...

นี่ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา...นี่ชื่อว่าความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ

บุคคลนั้นละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทั้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทั้งความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิได้แล้ว จึงไม่กำหนด คือ ไม่ให้เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้นซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจตัณหาหรือความกำหนดด้วยอำนาจทิวฏฐิ รวมความว่า เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

บุคคลผู้เป็นมุนี เป็นผู้คลายความยินดี

ไม่ตระหนี่ ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา

ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา

เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด

[๙๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

บุคคลใดไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก

เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก

ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย

บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ

ว่าด้วยผู้ไม่มีความถือว่าเป็นของตน

คำว่า บุคคลใด ในคำว่า **ยสฺส โลเก สกั นตฺถิ** (บุคคลใด ไม่มีความถือว่าเป็นของตน) ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า ไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก อธิบายว่า บุคคลใดไม่มีความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความติดใจ ความหม่อมใจถึงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไร ๆ ว่า นี่ของเรา หรือ สิ่งนี้ของผู้อื่น ความถือว่าเป็นของตน บุคคลนั้นละได้แล้ว ... เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า บุคคลใด ไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก

ว่าด้วยผู้ไม่เศร้าโศก

คำว่า **อस्ता จ น โสจติ** (เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก) อธิบายว่า ไม่เศร้าโศกถึงวัตถุที่แปรผันไป หรือเมื่อวัตถุแปรผันไปแล้วก็ไม่เศร้าโศก ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า ตาของเราแปรผันไป ... หูของเรา ... จมูกของเรา .... ลิ้นของเรา ... กายของเรา ... ใจของเรา ... รูปของเรา ... เสียงของเรา ... กลิ่นของเรา ... รสของเรา ... โผฏฐัพพะ ของเรา ... ตระกูลของเรา ... หมู่คณะของเรา ... อาวาสของเรา ... ลาภของเรา ... ยศของเรา ... สรรเสริญของเรา ... สุขของเรา ... จีวรของเรา ... บิณฑบาตของเรา ... เสนาสนะของเรา ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริวารของเรา ... มารดาของเรา ... บิดาของเรา ... พี่ชายน้องชายของเรา ... พี่สาวน้องสาวของเรา ... บุตรของเรา ... ธิดาของเรา ... มิตรและอำมาตย์ของเรา ... ญาติของเรา ... ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า ผู้ร่วมสายโลหิตของเรา แปรผันไป รวมความว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลใดถูกความไม่ยินดี คือ ทุกขเวทนากระทบ ครอบงำ กลุ่มรุ่ม ประกอบ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล ได้แก่ ถูกโรคทางตากระทบ ครอบงำ กลุ่มรุ่ม ประกอบ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบาก ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล ถูกโรคทางหู ... โรคทางจมูก ... โรคทางลิ้น ... โรคทางกาย ... โรคศีรษะ ... โรคหู ... โรคปาก ... โรคฟัน ... โรคไธ ... โรคหืด ... ไข้หวัด ... ไข้พิษ ... ไข้เชื่อมซิม ... โรคท้อง ... เป็นลมสลบ ... ลงแดง ... จุกเสียด ... อหิวาตกโรค ... โรคเรื้อน ... ฝี ... กลาก ... มงคร่อ ... ลมบ้าหมู ... หิดเปื่อย ... หิดดำ ... หิด ... หูด ... โรคละลอก ... โรคดีซ่าน ... โรคเบาหวาน ... โรคเริม ... โรคพุพอง ... โรคริดสีดวงทวาร ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ... ไข้สันนิบาต ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนนอริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความปากเพียรเกินกำลัง ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ... ความหนาว ... ความร้อน ... ความหิว ... ความกระหาย ... ปวดอุจจาระ ... ปวดปัสสาวะ ... ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานกระทบ ครอบงำ กลุ่มรุ่ม ประกอบ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่คร่ำครวญ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหล รวมความว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เมื่อความถือว่าเป็นของตนไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่ลำบากใจ ไม่ต้อกพร่ำเพ้อ ไม่ถึงความหลงใหลว่า โอ เราไม่มีสิ่งนั้นหนอ เราพึงมีสิ่งนั้นหนอ และเราไม่ได้สิ่งนั้นหนอ รวมความว่า เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ก็ย่อมไม่เศร้าโศก อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยผู้ไม่ลำเอียง

คำว่า **ธมฺเมสุ จ น คจฺจติ** (ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย) อธิบายว่า ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ คือ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจทิฏฐิ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไปตามอำนาจวิจิกิจฉา ไม่ดำเนินไปตามอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย รวมความว่า ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย

ว่าด้วยผู้สงบ

คำว่า **ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ** (บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ) อธิบายว่า บุคคลนั้น เรียก คือ กล่าว พูด บอกร แสดง ชี้แจงว่าผู้สงบ คือ เข้าไปสงบ สงบเย็น ดับ สงัด รวมความว่า ผู้นั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลใดไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก
เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก
ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย
บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ

ปุราเภทสุตตนิทเทศที่ ๑๐ จบ

